

Lwowski Narodowy Uniwersytet im. Iwana Franki

MARJANA SZUPJANA, WOŁODYMYR BURDIN

ORCID: 0000-0003-1569-6832; shupyana5@gmail.com

ORCID: 0000-0003-0736-0159; volodymyr.burdin@lnu.edu.ua

Prawo karne Ukrainy w realiach wojny (2022–2023). Odpowiedź na wyzwania

Criminal Law in Ukraine in the Context of War (2022–2023): Responding to Challenges

Kampania wojskowa rozpoczęła się po długim gromadzeniu się wojsk rosyjskich od listopada 2021 r. wzdłuż granicy Ukrainy z Rosją i Białorusią oraz po uznaniu przez władze rosyjskie 21 lutego 2022 r. organizacji terrorystycznych na terytorium Ukrainy – tzw. DPR (Doniecka Republika Ludowa) i LPR (Ługańska Republika Ludowa) – za podmioty państwowe. Różne środki masowego przekazu oraz politycy zachodni i ukraińscy wielokrotnie wskazywali, że gromadzenie się wojsk rosyjskich w pobliżu granic z Ukrainą od listopada 2021 r. to przygotowania Rosji do wojny z tym krajem. Oficjalni przedstawiciele Rosji zaprzeczali jednak w swoich wypowiedziach, jakoby Rosja planowała lub zamierzała zaatakować Ukrainę. Praktycznie w tym samym czasie Siły Zbrojne Federacji Rosyjskiej rozpoczęły przerzut dodatkowych wojsk na okupowane tereny obwodów donieckiego i ługańskiego. W dniu 24 lutego 2022 r. o godzinie 3:40 rosyjska kolumna czołgów zaatakowała Ukrainę na terytorium obwodu ługańskiego. Tuż przed godziną 5:00 czasu ukraińskiego Władimir Putin ogłosił, że podjął decyzję o rozpoczęciu „specjalnej operacji wojskowej” we wschodniej Ukrainie z rzekomym celem „demilitaryzacji i denazyfikacji Ukrainy”. Kilka minut po wypowiedzi o „specjalnej operacji wojskowej” Rosja wystrzeliła pociski manewrujące i balistyczne w kierunku lotnisk, dowództw wojskowych i magazynów w Kijowie, Charkowie, Iwano-Frankowsku, Łucku, Dnieprze i Wasylkowie. Pierwszego dnia inwazji na pełną skalę Rosja wystrzeliła w powietrze dosłownie wszystko, co się dało. Użyto 350 samolotów bojowych w pierwszej fali ataku; intensywność

lotów mogła dochodzić do 140 dziennie, a głębokość penetracji – do 300 km w głąb kraju od linii frontu. Po godzinie 6:30 wojska rosyjskie zaatakowały Ukrainę drogą lądową w pobliżu miasta Charków. O godzinie 7:40 wojska rosyjskie wkroczyły na Ukrainę także z terytorium Białorusi. Ukraińskie służby graniczne poinformowały o atakach na obiekty w Ługańsku, Sumach, Charkowie, Czernihowie i Żytomierzu oraz o ataku z okupowanego Krymu. Przed godziną 7:00 prezydent Wołodymyr Zełenski ogłosił wprowadzenie stanu wojennego w Ukrainie, który trwa do tej pory. Przestrzeń powietrzna nad Ukrainą jest całkowicie zamknięta dla lotnictwa cywilnego¹.

Utrzymanie stanu wojennego, jak również realia życia w czasie wojny wymagały reakcji ustawodawcy w tym zakresie w różnych dziedzinach życia, w szczególności w kwestii regulacji stosunków karno-prawnych. W tym zakresie w Kodeksie karnym Ukrainy dokonano wielu zmian i uzupełnień, które stanowiły odpowiedź na wyzwania, jakie pojawiły się w związku z wojną.

Przede wszystkim zmiany wprowadzono w rozdziale I części szczególnej Kodeksu karnego Ukrainy „Przestępstwa przeciwko podstawom bezpieczeństwa narodowego” (dalej: k.k. Ukrainy). Zgodnie z ustawą nr 2108-IX z dnia 3 marca 2022 r. „O zmianach w niektórych aktach prawnych Ukrainy w zakresie ustalenia odpowiedzialności karnej za wspólne działania”² rozdział I części szczególnej k.k. Ukrainy został uzupełniony o art. 111¹, który przewiduje odpowiedzialność za kolaborację. Jak zaznaczono w nocie wyjaśniającej do tej ustawy, kolaboracja jako zjawisko podważa bezpieczeństwo narodowe Ukrainy oraz stwarza bezpośrednie zagrożenie dla suwerenności państwowej, integralności terytorialnej, ustroju konstytucyjnego i innych interesów narodowych Ukrainy, dlatego odpowiedzialność za ten czyn musi być określona ustawą. Ponadto rozstrzygnięcie pokonfliktowe jest niemożliwe bez przywrócenia sprawiedliwości i ograniczenia szeregu praw osobom zaangażowanym w kolaborację, co może być rozwiązane jedynie ustawowo³.

Przepis art. 111¹ składa się z ośmiu części. Odpowiedzialność na podstawie części 1 przewidziana jest za publiczne zaprzeczanie przez obywatela Ukrainy przeprowadzenia zbrojnej agresji przeciwko Ukrainie, ustanowienia i zatwierdzenia tymczasowej okupacji części terytorium Ukrainy lub za publiczne apele obywatela Ukrainy o poparcie decyzji i/lub działań państwa agresora, formacji zbrojnych i/lub administracji okupacyjnej państwa agresora, a także zachęcanie do współpracy z państwem agresorem, formacjami zbrojnymi i/lub administracją

¹ Wikipedia, *Rosyjska inwazja na Ukrainę (od 2022 r.)*, [https://uk.wikipedia.org/wiki/Посійське_вторгнення_в_Україну_\(з_2022\)](https://uk.wikipedia.org/wiki/Посійське_вторгнення_в_Україну_(з_2022)) (dostęp: 3.07.2023).

² <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2108-20#Text> (dostęp: 24.06.2023).

³ Rada Najwyższa Ukrainy, Nota wyjaśniająca do projektu ustawy Ukrainy „O zmianach w niektórych aktach prawnych (w zakresie ustalania odpowiedzialności karnej za wspólne działania)”, 25.02.2021, <https://itd.rada.gov.ua/billInfo/Bills/pubFile/559222> (dostęp: 3.07.2023).

okupacyjną państwa agresora czy do nieuznawania rozszerzenia suwerenności państwowej Ukrainy na tymczasowo okupowane terytoria Ukrainy.

Przestępstwo kolaboracji ma charakter formalny. Kryterium jawności odwołań i sprzeciwów jest określone w części 1 art. 111¹. Jako publiczne traktuje się rozpowszechnianie apeli lub sprzeciwów wśród nieokreślonego kręgu osób, w szczególności w Internecie lub za pośrednictwem środków masowego przekazu. W tym przypadku publicznie wyrażany sprzeciw będzie uważany za czyn przestępczy, ponieważ będzie to celowe i publiczne zaprzeczanie (czy choćby umniejszanie), dotyczące np. poważnych naruszeń międzynarodowego prawa humanitarnego (zbrodni wojennych). Takie zachowania są karalne, jeśli mają na celu współpracę z okupantem. Za ten czyn zabroniony może zostać orzeczona kara pozbawienia prawa do zajmowania określonych stanowisk lub prowadzenia określonej działalności przez okres od 10 do 15 lat.

Odpowiedzialność na podstawie części 2 art. 111¹ ponosi się za czyn polegający na dobrowolnym zajmowaniu stanowiska niekierowniczego (niezwiązanego z wykonywaniem funkcji organizacyjnych, administracyjnych lub gospodarczych) w jakichkolwiek nielegalnych organach ustanowionych na tymczasowo okupowanym terytorium, w tym w administracji okupacyjnej państwa agresora. Jeśli chodzi o charakter stanowiska, mogą to być jakiekolwiek stanowiska szeregowie w nielegalnych władzach.

Odpowiedzialność na podstawie części 3 art. 111¹ ponosi się za działania w formie propagandy w placówkach oświatowych dowolnego typu lub formy własności, mające na celu (ustawodawca formułuje to jako cel przestępstwa) ułatwienie:

- przeprowadzenia zbrojnej agresji przeciwko Ukrainie;
- ustanowienia i zatwierdzenia tymczasowej okupacji części terytorium Ukrainy;
- unikania odpowiedzialności za zbrojną agresję państwa agresora przeciwko Ukrainie.

Odpowiedzialność na podstawie części 4 art. 111¹ ponosi się za działania polegające na przekazywaniu zasobów materialnych nielegalnym grupom zbrojnym lub paramilitarnym utworzonym na tymczasowo okupowanym terytorium i/ lub grupom zbrojnym lub paramilitarnym państwa agresora.

Część 5 art. 111¹ przewiduje odpowiedzialność za działania w postaci:

- dobrowolnego zajęcia przez obywatela Ukrainy stanowiska związanego z wykonywaniem funkcji organizacyjnych, administracyjnych lub gospodarczych w nielegalnych organach ustanowionych na tymczasowo okupowanym terytorium, w tym w administracji okupacyjnej państwa agresora;
- dobrowolnego wyboru do takich nielegalnych władz;
- udziału w organizowaniu i przeprowadzaniu nielegalnych wyborów i/lub referendum na tymczasowo okupowanym terytorium;

- publicznego nawoływania do takich nielegalnych wyborów i/lub referendów na tymczasowo okupowanym terytorium.

Część 6 art. 111¹ przewiduje odpowiedzialność karną za takie działania popełnione we współpracy z państwem agresorem i/lub jego administracją okupacyjną w celu wsparcia państwa agresora, jego administracji okupacyjnej lub formacji zbrojnych i/lub uniknięcia jego odpowiedzialności za agresję zbrojną przeciwko Ukrainie, jak:

- organizowanie i prowadzenie wydarzeń o charakterze politycznym;
- aktywny udział w takich wydarzeniach;
- prowadzenie działalności informacyjnej.

Zgodnie z częścią 7 art. 111¹ sprawca podlega odpowiedzialności za czyny w postaci:

- dobrowolnego zajmowania stanowisk w nielegalnych organach sądowych lub organach ścigania utworzonych na tymczasowo okupowanym terytorium;
- dobrowolnego udziału w nielegalnych formacjach zbrojnych lub paramilitarnych utworzonych na tymczasowo okupowanym terytorium;
- dobrowolnego udziału w formacjach zbrojnych państwa agresora;
- udzielania przez takie formacje pomocy w operacjach bojowych przeciwko Siłom Zbrojnym Ukrainy i innym formacjom wojskowym utworzonym zgodnie z prawem Ukrainy, formacjom ochotniczym, które zostały utworzone lub samoorganizowały się w celu obrony niepodległości, suwerenności i integralności terytorialnej Ukrainy.

Należy jeszcze raz podkreślić, że tylko obywatel Ukrainy może być sprawcą tych przestępstw.

Pierwsze siedem części omawianego przepisu przewiduje podstawowe typy przestępstwa, natomiast w części 8 art. 111¹ pojawia się typ kwalifikowany w stosunku do czynów stypizowanych w częściach 5–8⁴.

Kolejnym punktem, na który zwrócił uwagę ustawodawca, jest kwestia bezpieczeństwa informacji jako integralnego elementu bezpieczeństwa narodowego. Pod tym względem ustawa nr 2110-IX z dnia 3 marca 2022 r. „O zmianach w niektórych aktach prawnych Ukrainy w zakresie wzmocnienia odpowiedzialności karnej za produkcję i dystrybucję zabronionych produktów informacyjnych”⁵ zmieniła art. 161 k.k. Ukrainy. W związku z tym przepis ten ustanawia odpowiedzialność karną za naruszenie równości obywateli w zależności od ich przynależności regionalnej, co oznacza przynależność osoby z urodzenia lub zamieszkania do regionu – części terytorium Ukrainy lub terytorium zwartego osadnictwa

⁴ Kodeks gospodarczy Ukrainy z dnia 16 stycznia 2003 r., <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/436-15#Text> (dostęp: 3.07.2023).

⁵ <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2110-20#Text> (dostęp: 24.06.2023).

Ukraińców poza terytorium Ukrainy, różniącego się od innych terytoriów szeregiem cech historycznych, geograficznych, językowych i innych. Wzięto pod uwagę, że to właśnie przynależność regionalna stała się ostatnio przedmiotem różnych spekulacji politycznych. Ustawa ta uzupełniła również tytuł XIX części szczególnej k.k. Ukrainy o art. 435-1, który ustanawia odpowiedzialność karną za znieważenie honoru i godności żołnierza, a także grożenie żołnierzowi. W tym przypadku istnieje pewna niespójność, ponieważ podmiot tego przestępstwa może być oczywiście powszechny (czyli sprawcą może być każdy człowiek), podczas gdy art. 401 k.k. Ukrainy, który zawiera ogólne przepisy dotyczące przestępstwa wojkowego, stanowi, że przestępstwa określone w tym rozdziale mają charakter indywidualny⁶.

Ponadto ustawodawca zwrócił uwagę na kwestię wzmocnienia odpowiedzialności obywateli Ukrainy za zdradę stanu, w szczególności w aspekcie szpiegostwa i sabotażu. Ustawą nr 2113-IX z dnia 3 marca 2022 r. „O zmianie Kodeksu karnego Ukrainy w sprawie zaostrzenia odpowiedzialności za przestępstwa przeciwko podstawom bezpieczeństwa narodowego Ukrainy w warunkach stanu wojennego”⁷ wprowadzono zmiany do art. 111 i 113, które stanowią część rozdziału I części szczególnej k.k. Ukrainy. Jak zauważono w nocie wyjaśniającej do tej ustawy, pomimo solidarności i wspólnego sprzeciwu wobec agresji Federacji Rosyjskiej zdarzają się przypadki popełniania czynów haniebnych przez „obywateli Ukrainy”, takich jak podpalenia lub inne działania mające na celu masowe niszczenie ludzi, niszczenie lub uszkodzanie przedmiotów mających duże znaczenie gospodarcze lub obronne dla państwa, a także dopuszczanie się innych działań godzących w suwerenność, integralność i nienaruszalność terytorialną, zdolności obronne, państwo, gospodarkę lub bezpieczeństwo informacyjne Ukrainy. W wielu przypadkach określone działania podejmowane są przez nich na polecenie (wezwania) ich rosyjskich kuratorów w celu wywołania paniki wśród ludności Ukrainy. Jednocześnie taka sytuacja wymaga maksymalnego wzmocnienia odpowiedzialności za czyny tych haniebnych „obywateli Ukrainy” za popełnienie zbrodni przeciwko podstawom bezpieczeństwa narodowego Ukrainy w warunkach stanu wojennego⁸. W nowym brzmieniu art. 111, który przewiduje odpowiedzialność za szpiegostwo, uznaje, że ucieczka do wroga w stanie wojennym stanowi okoliczność obciążającą. Podobne zmiany zostały wprowadzone do art. 113, który przewiduje odpowiedzialność za sabotaż. Otóż popełnienie aktów

⁶ I.S. Radkovska, *Kilka nowości w części specjalnej Kodeksu karnego Ukrainy*, 13.06.2022, http://nauka.nlu.edu.ua/nauka/download/zbirniki_konf/yr_novelli_13.06.2022.pdf (dostęp: 24.06.2023).

⁷ <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2113-20#Text> (dostęp: 24.06.2023).

⁸ Rada Najwyższa Ukrainy, Nota wyjaśniająca do projektu ustawy Ukrainy „O zmianie Kodeksu karnego Ukrainy w sprawie zaostrzenia odpowiedzialności za przestępstwa przeciwko podstawom bezpieczeństwa narodowego Ukrainy w warunkach stanu wojennego”, 1.03.2022, <https://itd.rada.gov.ua/billInfo/Bills/pubFile/1243400> (dostęp: 3.07.2022).

sabotażu w warunkach stanu wojennego lub podczas konfliktu zbrojnego stanowi kwalifikowany typ przestępstwa. Zarówno szpiegostwo, jak i sabotaż są szczególnie poważnymi przestępstwami zagrożonymi karą 15 lat pozbawienia wolności lub karą dożywotniego pozbawienia wolności oraz obowiązkową karą dodatkową w postaci konfiskaty całego mienia.

Niestety, działania militarne agresora w wielu przypadkach wymierzone są w ludność cywilną i obiekty infrastruktury cywilnej, co stwarza zagrożenie dla ich życia i zdrowia oraz zmusza ludzi do opuszczenia swoich domów i mienia. Często okoliczności te są wykorzystywane przez napastników w celu praktycznie niezakłóconej grabieży tego mienia poprzez włamania do mieszkań, budynków mieszkalnych, biur czy placówek handlowych. Zdarzają się również przypadki jawnego przywłaszczenia cudzej własności, w tym z użyciem przemocy. Niebezpieczeństwo takich działań znacznie wzrasta w warunkach wojny lub stanu wyjątkowego. Kradzieże stały się dość powszechne i są rejestrowane w wielu regionach Ukrainy. Jednocześnie wystarczająca łagodność środków karnej i prawnej reakcji na takie działania popycha obywateli do samodzielnego wymierzania „sprawiedliwości”, a właściwie linczu na szabrownikach, np. w Netiszynie w obwodzie chmielnickim ludzie złapali szabrownika i przywiązali go taśmą do słupa z opuszczonymi spodniami⁹. W związku z tym została przyjęta ustawa nr 2117-IX z dnia 3 marca 2022 r. „O zmianie Kodeksu karnego Ukrainy w sprawie zaostrezenia odpowiedzialności za grabież”¹⁰. Zmiana art. 185 (kradzież), 186 (grabież), 187 (rozbój), 189 (wymuszenie) i 191 (sprzeniewierzenie lub przywłaszczenie mienia lub jego zabór w drodze nadużycia władzy) k.k. Ukrainy miała na celu uwzględnienie okoliczności obciążającej, a mianowicie „popełnienia powyższych przestępstw w czasie stanu wojennego lub stanu wyjątkowego”. Taka kwalifikacja prawdopodobnie powinna zostać dodana również do znajdującego się w tym rozdziale art. 190, który ustanawia odpowiedzialność karną za oszustwo, ponieważ wraz z początkiem wojny oraz często podejmowanymi inicjatywami zbierania funduszy na pomoc obrońcom i poszkodowanym cywilom zdarza się, że ludzie nieuczciwi pod pozorem dobrych intencji dążą jedynie do wzbogacenia się poprzez nadużycie zaufania. Ustawa ta wzmacnia także odpowiedzialność karną za grabież, za którą kara jest przewidziana w art. 432 rozdziału XIX części szczególnej k.k. Ukrainy. Obecnie przewiduje on sankcję w postaci kary pozbawienia wolności na okres od 5 do 10 lat (poprzednio była to kara od 3 do 10 lat).

W warunkach militarnej inwazji rosyjskiego agresora na Ukrainę niezwykle potrzebne było wzmocnienie zdolności do obrony Ojczyzny. Jedną z ważnych

⁹ Zob. Rada Najwyższa Ukrainy, Nota wyjaśniająca do projektu ustawy Ukrainy „O zmianie Kodeksu karnego Ukrainy w sprawie zaostrezenia odpowiedzialności za grabież”, 3.03.2022, <https://itd.rada.gov.ua/billInfo/Bills/pubFile/1243626> (dostęp: 3.07.2022).

¹⁰ <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2117-20#Text> (dostęp: 24.06.2023).

kwestii było ustalenie okoliczności wyłączających karną bezprawność czynu w warunkach stanu wojennego, a mianowicie wskazanie w prawie karnym przepisu, że określony czyn (działanie lub zaniechanie) popełniony w warunkach stanu wojennego lub w czasie konfliktu zbrojnego nie jest przestępstwem, lecz ma na celu odparcie i powstrzymanie (neutralizację) agresji zbrojnej Federacji Rosyjskiej lub agresji innego państwa, jeżeli spowodowała ona uszczerbek na życiu i zdrowiu osoby wkraczającej, a także wyrządziła szkodę interesom prawnym osób fizycznych, prawnych lub państwa Ukrainy, przy braku śladów tortur i naruszenia zasad prowadzenia wojny lub użycia siły zbrojnej określonych w traktatach międzynarodowych, na które zgodę wyraziła Rada Najwyższa Ukrainy¹¹. Z tego względu została uchwalona ustawa nr 2124-IX z dnia 15 marca 2022 r. „O zmianie w Kodeksie karnym Ukrainy i innych aktach ustawodawczych Ukrainy dotyczącej określenia okoliczności wyłączających karalność czynu i zapewnienia immunitetu bojowego w stanie wojennym”¹², która weszła w życie 21 marca 2022 r. Lista okoliczności wyłączających karalność czynu została uzupełniona o takie przypadki jak wykonywanie obowiązku obrony Ojczyzny, niepodległości i integralności terytorialnej Ukrainy.

Zgodnie z art. 43¹ k.k. Ukrainy:

1. Nie jest przestępstwem czyn (działanie lub zaniechanie) popełniony w stanie wojennym lub podczas konfliktu zbrojnego mający na celu odparcie i powstrzymanie zbrojnej agresji Federacji Rosyjskiej lub agresji innego państwa, jeśli spowodował szkodę dla życia lub zdrowia osoby dopuszczającej się takiej agresji lub spowodował szkodę dla prawnie chronionych interesów, w przypadku braku znamion tortur lub użycia środków walki zabronionych przez prawo międzynarodowe, innych naruszeń praw i zwyczajów wojennych przewidzianych w traktatach międzynarodowych, na które zgodę wyraziła Rada Najwyższa Ukrainy.
2. Każdy człowiek ma prawo do obrony Ojczyzny, niepodległości i integralności terytorialnej Ukrainy, niezależnie od możliwości uniknięcia kolizji, wyrządzenia szkody lub zwrócenia się o pomoc do innych osób lub organów władzy państwowej albo Sił Zbrojnych Ukrainy.
3. Osoba nie podlega odpowiedzialności karnej za użycie broni (uzbrojenia), amunicji lub materiałów wybuchowych przeciwko osobom dokonującym agresji zbrojnej przeciwko Ukrainie oraz za uszkodzenie lub zniszczenie mienia w związku z tym.

¹¹ Rada Najwyższa Ukrainy, Nota wyjaśniająca do projektu ustawy Ukrainy „O zmianie w Kodeksie karnym Ukrainy i innych aktach ustawodawczych Ukrainy dotyczącej określenia okoliczności wyłączających karalność czynu i zapewnienia immunitetu bojowego w stanie wojennym”, 13.03.2022, <https://itd.rada.gov.ua/billInfo/Bills/pubFile/1245192> (dostęp: 3.07.2022).

¹² <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2124-20#Text> (dostęp: 3.06.2023).

4. Zachowanie (działanie lub zaniechanie) mające na celu odparcie i odstraszenie zbrojnej agresji Federacji Rosyjskiej lub agresji innego państwa, które było wyraźnie niezgodne z niebezpieczeństwem agresji lub sytuacją odparcia i odstraszenia, nie było konieczne do osiągnięcia istotnego społecznie użytecznego celu w konkretnej sytuacji i stworzyło zagrożenie dla życia innych osób lub zagrożenie katastrofą ekologiczną lub wystąpienie innych nadzwyczajnych wydarzeń, nie jest uważane za wykonanie obowiązku obrony Ojczyzny, niepodległości i integralności terytorialnej Ukrainy.

W dniu 24 marca 2022 r. uchwalono ustawę nr 2149-IX „O zmianach do Kodeksu karnego Ukrainy w celu zwiększenia efektywności walki z cyberprzestępczością w warunkach stanu wojennego”¹³, którą wprowadzono zmiany do sekcji XVI części szczególnej k.k. Ukrainy. W związku z tym art. 361 k.k. Ukrainy, który ustanawia odpowiedzialność za nieuprawnioną ingerencję w pracę systemów informacyjnych (zautomatyzowanych), komunikacji elektronicznej, systemów informacyjnych i komunikacyjnych oraz sieci komunikacji elektronicznej, został istotnie zmieniony. Przede wszystkim dodano szczególną okoliczność obciążającą, a mianowicie popełnienie przestępstwa w warunkach stanu wojennego. Ten czyn zabroniony (ze względu na swoją wagę) jest szczególnie ciężkim przestępstwem, zagrożonym karą pozbawienia wolności na okres od 10 do 15 lat oraz obowiązkową karą dodatkową pozbawienia prawa do zajmowania określonych stanowisk lub prowadzenia określonej działalności na okres do 3 lat.

W celu ujednoczenia przepisów k.k. Ukrainy i ustawy nr 2114-IX z dnia 3 marca 2022 r. „O zapewnieniu udziału ludności cywilnej w obronie Ukrainy”¹⁴ w dniu 24 marca 2022 r. uchwalono ustawę nr 2150-IX „O zmianie art. 263 Kodeksu karnego Ukrainy w zakresie wygaśnięcia odpowiedzialności w przypadku dobrowolnego oddania broni, amunicji, materiałów wybuchowych lub urządzeń”¹⁵, którą wprowadzono zmiany do części 3 art. 263 znajdującego się w rozdziale IX części szczególnej k.k. Ukrainy. Zgodnie z tym przepisem osoba, która dobrowolnie oddała władzom broń, amunicję, materiały wybuchowe lub urządzenia wybuchowe w ogóle nie podlega odpowiedzialności karnej (w poprzednim brzmieniu: „jest zwolniona z odpowiedzialności karnej”) za czyny z części 1 lub 2 tego artykułu.

Kolejnym ważnym aspektem, na który zwrócił uwagę ustawodawca, było wykorzystanie pomocy humanitarnej. W celu zwiększenia odpowiedzialności za użytkowanie w okresie stanu wojennego towarów pomocy humanitarnej niezgodnie z ich przeznaczeniem (w celu osiągnięcia zysku) przewidziano ustanowienie

¹³ <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2149-20#n2> (dostęp: 24.06.2023).

¹⁴ <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2114-20#Text> (dostęp: 24.06.2023).

¹⁵ <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2150-20#n2> (dostęp: 24.06.2023).

odpowiedzialności karnej za takie działania. W szczególności ustawa nr 2155-IX z dnia 24 marca 2022 r. „O zmianach w Kodeksie karnym Ukrainy w zakresie odpowiedzialności za nielegalne wykorzystanie pomocy humanitarnej”¹⁶ kryminalizuje bezprawne wykorzystywanie w celach zarobkowych pomocy humanitarnej, darowizn charytatywnych lub pomocy nieodpłatnej. Przepięstwo to jest przewidziane w art. 201² w rozdziale VII części szczególnej k.k. Ukrainy. Jednocześnie naleŹy zauwaŹyć, Źe popełnienie tego przestępstwa w czasie stanu wojennego stanowi zachowanie szczególnie niebezpieczne i jest przestępstwem cięŹkim, za które przewidziano karę pozbawienia wolności od 5 do 7 lat z obliŹatoryjnymi karami dodatkowymi, a mianowicie pozbawieniem prawa do zajmowania określonych stanowisk lub prowadzenia określonej działalności na okres do 3 lat, a także konfiskatę mienia.

Ustawodawca odniósł się teŹ do kwestii bezpieczeŹstwa przepływu międzynarodowej pomocy wojskowej. Było to spowodowane faktem, Źe obywatele Ukrainy nieświadomie udzielali pomocy nieprzyjacielowi przez rozpowszechnianie informacji o wysłaniu czy przekazaniu Ukrainie międzynarodowej pomocy wojskowej, a także informacji o ruchu lub lokalizacji Sił Zbrojnych Ukrainy lub innych formacji wojskowych Ukrainy. Ponadto na liczne wezwania Sił Zbrojnych Ukrainy niektóre osoby zaangażowane w taką działalność kontynuują ją, co jest niedopuszczalne w warunkach ciągłej agresji zbrojnej i działań wojennych¹⁷. Uwzględniając to, na mocy ustawy nr 2160-IX z dnia 24 marca 2022 r. „O zmianach w Kodeksie karnym i Kodeksie postępowania karnego Ukrainy w celu zapewnienia środków zaradczych przeciwko nieuprawnionemu rozpowszechnianiu informacji o przekazywaniu, przemieszczaniu broni, uzbrojenia i dostawach wojskowych w Ukrainie, przemieszczaniu, przekazywaniu lub rozmieszczeniu Sił Zbrojnych Ukrainy lub innych formacji wojskowych utworzonych na podstawie rozkazów Ukrainy, realizowanych w warunkach sytuacji militarnej i nadzwyczajnej”¹⁸, rozdział I części szczególnej k.k. Ukrainy został uzupełniony przepisem art. 114², ustanawiającym odpowiedzialność za nieuprawnione rozpowszechnianie informacji o ruchu, przemieszczaniu lub rozmieszczeniu broni, uzbrojenia i zapasów wojskowych na terenie Ukrainy lub o Siłach Zbrojnych Ukrainy bądź

¹⁶ <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2155-20#n2> (dostęp: 24.06.2023).

¹⁷ Rada Najwyższa Ukrainy, Nota wyjaśniająca do projektu ustawy Ukrainy „O zmianach w Kodeksie karnym i Kodeksie postępowania karnego Ukrainy w celu zapewnienia środków zaradczych przeciwko nieuprawnionemu rozpowszechnianiu informacji o przekazywaniu, przemieszczaniu broni, uzbrojenia i dostawach wojskowych w Ukrainie, przemieszczaniu, przekazywaniu lub rozmieszczeniu Sił Zbrojnych Ukrainy lub innych formacji wojskowych utworzonych na podstawie rozkazów Ukrainy, realizowanych w warunkach sytuacji militarnej i nadzwyczajnej”, 22.03.2022, <https://itd.rada.gov.ua/billInfo/Bills/pubFile/1247719> (dostęp: 3.07.2022).

¹⁸ <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2160-20#n6> (dostęp: 24.06.2023).

o innych formacjach wojskowych utworzonych zgodnie z prawem ukraińskim, popełnione w warunkach wojny lub w stanie wyjątkowym.

Kolejnym wyzwaniem, przed jakim stanęła Ukraina, było udzielanie pomocy państwu agresorowi. W związku z tym 14 kwietnia 2022 r. uchwalono ustawę nr 2198-IX z dnia 14 kwietnia 2022 r. „O zmianach Kodeksu karnego i postępowania karnego Ukrainy w zakresie poprawy odpowiedzialności za wspólne działania oraz cech stosowania środków zapobiegawczych w przypadku popełniania przestępstw przeciwko podstawom bezpieczeństwa narodowego i publicznego”¹⁹, która rozszerzyła zakres odpowiedzialności karnej za działania kolaboracyjne. Należy podkreślić, że udzielanie pomocy państwu agresorowi jako zjawisko stanowi zagrożenie dla bezpieczeństwa narodowego Ukrainy i stwarza bezpośrednie zagrożenie dla suwerenności państwa, integralności terytorialnej, porządku konstytucyjnego i innych interesów Ukrainy. Dzięki tej ustawie dział I części szczególnej k.k. Ukrainy został uzupełniony o art. 111², który ustanawia odpowiedzialność za udzielanie pomocy państwu agresorowi, polegającej na umyślnych działaniach mających na celu pomoc państwu agresorowi, formacjom zbrojnym i/lub administracji okupacyjnej państwa agresora, popełnionych przez obywatela Ukrainy, cudzoziemca lub bezpaństwowca, z wyjątkiem obywateli państwa agresora, w celu zaszkodzenia Ukrainie poprzez: wykonanie lub wsparcie decyzji państwa agresora, wykonanie decyzji państwa agresora i inne czyny przestępcze. Ponadto ustawa ta uzupełniła rozdział XX części szczególnej k.k. Ukrainy o art. 436², wprowadzający odpowiedzialność za usprawiedliwianie, uznawanie za zgodne z prawem, zaprzeczanie agresji zbrojnej Federacji Rosyjskiej na Ukrainę oraz gloryfikację jej uczestników²⁰.

Kolejna zmiana w części ogólnej k.k. Ukrainy została wprowadzona ustawą nr 2472-IX z dnia 28 lipca 2022 r. „O zmianach w Kodeksie karnym, Kodeksie postępowania karnego Ukrainy i innych aktach ustawodawczych Ukrainy w sprawie regulacji procedury wymiany osób jako jeńców wojennych”²¹. Zgodnie z przepisami tej ustawy k.k. Ukrainy został uzupełniony o nową podstawę zwolnienia skazanego z odbywania kary – zwolnienie z odbywania kary na podstawie decyzji uprawnionego organu o przekazaniu skazanego do wymiany jako jeńca wojennego. Zgodnie z art. 84¹ k.k. Ukrainy skazany zostaje zwolniony z odbywania kary, jeżeli uprawniony organ (takim uprawnionym organem jest Kwatera Główna ds. Koordynacji Postępowania z Jeńcami Wojennymi ustanowiona przez Radę Ministrów Ukrainy) podejmie decyzję o przekazaniu go do wymiany jako jeńca wojennego i wyrazi pisemną zgodę na taką wymianę. Jeżeli jednak

¹⁹ <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2198-20#Text> (dostęp: 24.06.2023).

²⁰ O. Kravchuk, M. Bondarenko, *Odpowiedzialność kooperacyjna. Analiza nowego art. 111-1 Kodeksu karnego Ukrainy*, 2022, <http://hrvector.org/podiyi/22-03-20-mbo> (dostęp: 24.06.2023).

²¹ <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2472-20/sp:max50:nav7:font2#n11> (dostęp: 24.06.2023).

do wymiany nie dojdzie, sąd na wniosek prokuratora podejmuje decyzję o skierowaniu skazanego zwolnionego z odbywania kary w związku z przekazaniem go do wymiany w charakterze jeńca wojennego do dalszego odbywania uprzednio orzeczonej kary. W przypadku, gdy osoba, która została zwolniona przez sąd z odbywania kary w związku z decyzją o przekazaniu jej w celu wymiany jako jeńca wojennego i taka wymiana nastąpiła w trakcie niewykonanej części kary, sąd wymierza jej nową karę zgodnie z zasadami orzekania o karze przy wydawaniu wyroków łącznych.

Ustawodawca zwrócił uwagę również na karę dożywotniego pozbawienia wolności w aspekcie dostosowania jej do praktyki Europejskiego Trybunału Praw Człowieka. W dniu 6 listopada 2022 r. weszła w życie ustawa nr 2690-IX z dnia 18 października 2022 r. „O zmianach w Kodeksie wykroczeń administracyjnych, Kodeksie karnym Ukrainy i Kodeksie postępowania karnego Ukrainy w zakresie wykonania orzeczeń Europejskiego Trybunału Praw Człowieka”²², która po raz pierwszy ustanowiła możliwość zamiany kary dożywotniego pozbawienia wolności na karę terminowego pozbawienia wolności. Zgodnie z przepisami tej ustawy kara dożywotniego pozbawienia wolności może zostać zamieniona na karę pozbawienia wolności od 15 do 20 lat, jeżeli skazany odbył co najmniej 15 lat kary orzeczonej przez sąd (art. 82 k.k. Ukrainy).

Analiza zmian wprowadzonych do k.k. Ukrainy od początku agresji zbrojnej Federacji Rosyjskiej pokazuje, że prawo karne dynamicznie reaguje na problemy pojawiające się w społeczeństwie zmuszonym do życia w zupełnie nowej rzeczywistości – realiach wojny. Jednocześnie z uwagi na fakt, że zmiany są wprowadzane bardzo szybko, pojawiają się pewne nieścisłości i usterki legislacyjne, co w szczególności ma miejsce w przypadku instytucji przewidzianej w art. 43¹ k.k. Ukrainy „Wykonanie obowiązku obrony Ojczyzny, niepodległości i integralności terytorialnej Ukrainy”. W części ogólnej na uwagę zasługuje również nowo wprowadzona instytucja zwolnienia z odbywania kary na podstawie decyzji uprawnionego organu o przekazaniu skazanego do wymiany jako jeńca wojennego (art. 84¹ k.k. Ukrainy), a także możliwość zamiany kary dożywotniego pozbawienia wolności na czasowe pozbawienie wolności (art. 82 k.k. Ukrainy). Jeśli chodzi o zmiany w części szczególnej k.k. Ukrainy, to poza wprowadzaniem nowych typów czynów zabronionych (jak m.in. utrudnianie legalnej działalności Sił Zbrojnych Ukrainy i innych formacji wojskowych – art. 114²) i pewnej modyfikacji niektórych już istniejących, co do zasady polegają one na zwiększeniu sankcji za niektóre przestępstwa popełnione w stanie wojennym. Na przykład w zwykłych okolicznościach przestępstwo sabotażu (art. 113 k.k. Ukrainy) zagrożone jest karą pozbawienia wolności na okres od 12 do 15 lat, z konfiskatą mienia lub bez niej (art. 111 ust. 1 k.k. Ukrainy), natomiast w stanie wojennym takie

²² <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2690-20#n28> (dostęp: 24.06.2023).

zachowanie podlega karze pozbawienia wolności na okres 15 lat lub dożywotniego pozbawienia wolności z konfiskatą mienia (art. 113 ust. 2 k.k. Ukrainy). Jak widać, wprowadzone zmiany – mimo pewnych niedociągnięć, związanych z szybkością ich przyjęcia i realiami wojny – wychodzą naprzeciw wyzwaniom stojącym przed Ukrainą i jej mieszkańcami oraz są ważnym elementem zapewnienia prawa i porządku w tym trudnym czasie.

BIBLIOGRAFIA

(w języku ukraińskim)

Źródła internetowe

- Kravchuk O., Bondarenko M., *Odpowiedzialność kooperacyjna. Analiza nowego art. 111-1 Kodeksu karnego Ukrainy*, 2022, <http://hrvector.org/podiyi/22-03-20-mbo> (dostęp: 24.06.2023).
- Radkowska I.S., *Kilka nowości w części specjalnej Kodeksu karnego Ukrainy*, 13.06.2022, http://nauka.nlu.edu.ua/nauka/download/zbirniki_konf/yr_novelli_13.06.2022.pdf (dostęp: 24.06.2023).
- Wikipedia, *Rosyjska inwazja na Ukrainę (od 2022 r.)*, [https://uk.wikipedia.org/wiki/Російське_вторгнення_в_Україну_\(з_2022\)](https://uk.wikipedia.org/wiki/Російське_вторгнення_в_Україну_(з_2022)) (dostęp: 3.07.2023).

Noty wyjaśniające

- Rada Najwyższa Ukrainy, Nota wyjaśniająca do projektu ustawy Ukrainy „O zmianach w niektórych aktach prawnych (w zakresie ustalania odpowiedzialności karnej za wspólne działanie)”, 25.02.2021, <https://itd.rada.gov.ua/billInfo/Bills/pubFile/559222> (dostęp: 3.07.2023).
- Rada Najwyższa Ukrainy, Nota wyjaśniająca do projektu ustawy Ukrainy „O zmianie Kodeksu karnego Ukrainy w sprawie zaostżenia odpowiedzialności za przestępstwa przeciwko podstawom bezpieczeństwa narodowego Ukrainy w warunkach stanu wojennego”, 1.03.2022, <https://itd.rada.gov.ua/billInfo/Bills/pubFile/1243400> (dostęp: 3.07.2022).
- Rada Najwyższa Ukrainy, Nota wyjaśniająca do projektu ustawy Ukrainy „O zmianie Kodeksu karnego Ukrainy w sprawie zaostżenia odpowiedzialności za grabież”, 3.03.2022, <https://itd.rada.gov.ua/billInfo/Bills/pubFile/1243626> (dostęp: 3.07.2022).
- Rada Najwyższa Ukrainy, Nota wyjaśniająca do projektu ustawy Ukrainy „O zmianie w Kodeksie karnym Ukrainy i innych aktach ustawodawczych Ukrainy dotyczącej określenia okoliczności wyłączających karalność czynu i zapewnienia immunitetu bojowego w stanie wojennym”, 13.03.2022, <https://itd.rada.gov.ua/billInfo/Bills/pubFile/1245192> (dostęp: 3.07.2022).
- Rada Najwyższa Ukrainy, Nota wyjaśniająca do projektu ustawy Ukrainy „O zmianach w Kodeksie karnym i Kodeksie postępowania karnego Ukrainy w celu zapewnienia środków zaradczych przeciwko nieuprawnionemu rozpowszechnianiu informacji o przekazywaniu, przemieszczaniu broni, uzbrojenia i dostawach wojskowych w Ukrainie, przemieszczaniu lub rozmieszczeniu Sił Zbrojnych Ukrainy lub innych formacji wojskowych utworzonych na podstawie rozkazów Ukrainy, realizowanych w warunkach sytuacji militarnej i nadzwyczajnej”, 22.03.2022, <https://itd.rada.gov.ua/billInfo/Bills/pubFile/1247719> (dostęp: 3.07.2022).

Akty prawne

- Kodeks gospodarczy Ukrainy z dnia 16 stycznia 2003 r., <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/436-15#Text> (dostęp: 3.07.2023).
- Ustawa Ukrainy nr 2108-IX z dnia 3 marca 2022 r. „O zmianach w niektórych aktach prawnych Ukrainy w zakresie ustalania odpowiedzialności karnej za wspólne działania”, <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2108-20#Text> (dostęp: 24.06.2023).
- Ustawa Ukrainy nr 2110-IX z dnia 3 marca 2022 r. „O zmianach w niektórych aktach prawnych Ukrainy w zakresie wzmocnienia odpowiedzialności karnej za produkcję i dystrybucję

- zabronionych produktów informacyjnych”, <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2110-20#Text> (dostęp: 24.06.2023).
- Ustawa Ukrainy nr 2113-IX z dnia 3 marca 2022 r. „O zmianie Kodeksu karnego Ukrainy w sprawie zaostreżenia odpowiedzialności za przestępstwa przeciwko podstawom bezpieczeństwa narodowego Ukrainy w warunkach stanu wojennego”, <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2113-20#Text> (dostęp: 24.06.2023).
- Ustawa Ukrainy nr 2114-IX z dnia 3 marca 2022 r. „O zapewnieniu udziału ludności cywilnej w obronie Ukrainy”, <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2114-20#Text> (dostęp: 24.06.2023).
- Ustawa Ukrainy nr 2117-IX z dnia 3 marca 2022 r. „O zmianie Kodeksu karnego Ukrainy w sprawie zaostreżenia odpowiedzialności za grabież”, <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2117-20#Text> (dostęp: 24.06.2023).
- Ustawa Ukrainy nr 2124-IX z dnia 15 marca 2022 r. „O zmianie w Kodeksie karnym Ukrainy i innych aktach ustawodawczych Ukrainy dotyczącej określenia okoliczności wyłączających karalność czynu i zapewnienia immunitetu bojowego w stanie wojennym”, <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2124-20#Text> (dostęp: 3.06.2023).
- Ustawa Ukrainy nr 2149-IX z dnia 24 marca 2022 r. „O zmianach do Kodeksu karnego Ukrainy w celu zwiększenia efektywności walki z cyberprzestępczością w warunkach stanu wojennego”, <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2149-20#n2> (dostęp: 24.06.2023).
- Ustawa Ukrainy nr 2150-IX z dnia 24 marca 2022 „O zmianie art. 263 Kodeksu karnego Ukrainy w zakresie wygaśnięcia odpowiedzialności w przypadku dobrowolnego oddania broni, amunicji, materiałów wybuchowych lub urządzeń”, <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2150-20#n2> (dostęp: 24.06.2023).
- Ustawa Ukrainy nr 2155-IX z dnia 24 marca 2022 „O zmianach w Kodeksie karnym Ukrainy w zakresie odpowiedzialności za nielegalne wykorzystanie pomocy humanitarnej”, <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2155-20#n2> (dostęp: 24.06.2023).
- Ustawa Ukrainy nr 2160-IX z dnia 24 marca 2022 r. „O zmianach w Kodeksie karnym i Kodeksie postępowania karnego Ukrainy w celu zapewnienia środków zaradczych przeciwko nieuprawnionemu rozpowszechnianiu informacji o przekazywaniu, przemieszczaniu broni, uzbrojenia i dostawach wojskowych w Ukrainie, przemieszczaniu, przekazywaniu lub rozmieszczeniu Sił Zbrojnych Ukrainy lub innych formacji wojskowych utworzonych na podstawie rozkazów Ukrainy, realizowanych w warunkach sytuacji militarnej i nadzwyczajnej”, <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2160-20#n6> (dostęp: 24.06.2023).
- Ustawa Ukrainy nr 2198-IX z dnia 14 kwietnia 2022 r. „O zmianach Kodeksu karnego i postępowania karnego Ukrainy w zakresie poprawy odpowiedzialności za wspólne działania oraz cech stosowania środków zapobiegawczych w przypadku popełniania przestępstw przeciwko podstawom bezpieczeństwa narodowego i publicznego”, <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2198-20#Text> (dostęp: 24.06.2023).
- Ustawa Ukrainy nr 2472-IX z dnia 28 lipca 2022 r. „O zmianach w Kodeksie karnym, Kodeksie postępowania karnego Ukrainy i innych aktach ustawodawczych Ukrainy w sprawie regulacji procedury wymiany osób jako jeńców wojennych”, <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2472-20/sp:max50:nav7:font2#n11> (dostęp: 24.06.2023).
- Ustawa Ukrainy nr 2690-IX z dnia 18 października 2022 r. „O zmianach w Kodeksie wykroczeń administracyjnych, Kodeksie karnym Ukrainy i Kodeksie postępowania karnego Ukrainy w zakresie wykonania orzeczeń Europejskiego Trybunału Praw Człowieka”, <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2690-20#n28> (dostęp: 24.06.2023).

ABSTRACT

The maintenance of martial law, as well as the realities of life during war, require the legislator's response in various areas of life, in particular in matters of regulation of criminal and legal relations. In this respect, a significant number of changes and additions were made to the Criminal Code of Ukraine in response to the challenges that arose in connection with the war. In particular, new types of crimes were introduced (e.g. collaboration – Article 111¹), the statutory features of several of the existing ones were modified (e.g. Article 361), and sanctions for certain crimes were increased if they were committed during martial law (e.g. Article 111 item 2).

Keywords: martial law; collaboration; Criminal Code of Ukraine; war; crimes

ABSTRAKT

Utrzymanie stanu wojennego, jak również realia życia w czasie wojny wymagają reakcji ustawodawcy w różnych dziedzinach życia, w szczególności w kwestii regulacji stosunków karno-prawnych. W tym zakresie w Kodeksie karnym Ukrainy dokonano wielu zmian i uzupełnień, które były odpowiedzią na wyzwania, jakie pojawiły się w związku z wojną. W szczególności wprowadzono nowe typy przestępstw (np. kolaboracja – art. 111¹), zmodyfikowano ustawowe znamiona kilku z tych już istniejących (np. art. 361) oraz podniesiono sankcje za niektóre przestępstwa, jeśli zostały one popełnione w stanie wojennym (np. art. 111 ust. 2).

Słowa kluczowe: stan wojenny; kolaboracja; Kodeks karny Ukrainy; wojna; przestępstwa